

ANATÓMIAI VARIÁCIÓK MAGYARORSZÁGI PALEOANTROPOLÓGIAI LELETEKEN

Írta: WENGER SÁNDOR

(Természettudományi Múzeum Embertani Tára, Budapest)

A történeti embertani anyag morfológiai értékeléséhez fontos kiegészítést képez a paleobiológiai rekonstrukciót szolgáló anatómiai variációk tanulmányozása. Mivel a Magyarország területén egykor élt népeiségek legnagyobb számú leletanyagai az avar-, Árpád-, és középkorból származnak, jelen tanulmányomban a hazánk e korok paleoantropológiai szériáin végzett fenti kutatások eredményeit kívánom összefoglalóan értékelni.

Vizsgálataim során alapul vettem a Tiszántúl, Duna—Tisza köze és Dunántúl területein feltárt relatíve nagyszámú avar, Árpád- és középkori temetők csontvázleletein előforduló anatómiai variációkat és azok százalékos gyakoriságát, mint az *Os apicis*, *Os bregmaticum*, *Os epiptericum*, *Os incae* (proprium, bipartitum, tripartitum), *Ossa wormiana*, *Sutura metopica*. Az elemzésbe azokat a szériákat vontam be, melyeknél a szerzők a jelen téma szempontjából szükséges adatokat nemenként közreadták.

Tiszántúl területéről Szentés-Kaján (WENGER 1955), Tiszaderzs (LEBZELTER 1957), Ártánd (ÉRY 1966), Tiszavasvár (WENGER 1972) avar kori és Nádudvar—Töröklaponyag (LIPTÁK 1968), Árpád-kori leletanyagokat; Duna—Tisza közéről Áporkaiürbőpuszta (LIPTÁK 1951), Váchartyán (BÁTAI 1952), Alattyán-Tulát (WENGER manuscr.), Jánoshida—Boldogháza (WENGER 1953), Üllő II. (LIPTÁK 1955), Szeged—Kundomb (LIPTÁK—MARCSIK 1966), Vác (GYENIS 1968) avar kori, valamint Kál (ÉRY 1970) Árpád-kori és Rösze—Kószó (LOTTERHOF 1970) középkori leleteket; Dunántúlról Várpalota (MALÁN 1953), Szebény (TÓTH 1961), Csákberény (TÓTH 1962), Hegykő (TÓTH 1964), Előszállás—Bajcsihegy (WENGER 1966), Kékesd (WENGER 1968), Környe (TÓTH 1971), Toponár (WENGER in press), Fészlerlakpuszta (WENGER manuscr.), Keszthely-Belváros (WENGER manuscr.) avar kori, valamint Kérpuszta (LIPTÁK—NEMESKÉRI—SZÓKE 1954), Sárbogárd (ÉRY 1968), Sopronbánfalva (BOTTYÁN 1968), Zalavár-Kápolna (WENGER 1970) Árpád-kori és Mohács—Csele (NEMESKÉRI—DEÁK 1956), Fonyód (DEZSŐ—ÉRY—HARSÁNYI—HUSZÁR—NEMESKÉRI—NOZDROVICZKY—THOMA—TÓTH—WENGER 1963), Helemba (WENGER 1971) középkori szériákat.

Az említett anatómiai variációkat régészeti korok szerint csoportosítottam (1. táblázat). Az elemzés során összesen 1967 felnőtt egyén osteológiai hagyatékát vettem figyelembe.

A hazai szériákon végzett megfigyeléseim szerint a legkisebb százalékos gyakoriságot az avar, az Árpád-kori és középkori szériáknál az *Os bregmaticum* (0,5%, 0,2%, 0,0%), valamint az *Os incae bipartitum* (0,2%, 0,5%, 0,5%), illetve *tripartitum* (0,3%, 0,7%, 0,0%) esetében tapasztaltam. Úgyszintén viszonylag igen csekély az *Os apicis* gyakorisága, melyet csak az avar kori lele-

I. táblázat

Anatómiai variációk megoszlása
Table I. Distribution of anatomical variations

Korszak: Age:	Avar kor Avar age		Árpád-kor Arpadian age		Középkor Medieval age		Együtt Together		
n	♂♂ ♀♀ ♂♂ + ♀♀	677 649 1326	217 207 424		124 93 217		1018 949 1967		
Anatómiai variációk Anatomical variations	Nem Sex	n	%	n	%	n	%	n	%
Os apicis	♂♂	11	1.6					11	1.1
	♀♀	7	1.1					7	0.7
	♂♂ + ♀♀	18	1.4					18	0.9
Os bregmaticum	♂♂	3	0.4	—	—			3	0.3
	♀♀	4	0.6	1	0.5			5	0.5
	♂♂ + ♀♀	7	0.5	1	0.2			8	0.4
Os epiptericum	♂♂	16	2.4	10	4.7	4	3.2	30	2.9
	♀♀	23	3.5	13	6.3	2	2.1	38	4.0
	♂♂ + ♀♀	39	2.9	23	5.4	6	2.8	68	3.8
Os incae proprium	♂♂	18	2.7	5	2.3	5	4.0	28	2.8
	♀♀	6	0.9	11	5.3	2	2.1	19	2.0
	♂♂ + ♀♀	24	1.9	16	3.8	7	3.2	47	2.4
Os incae bipartitum	♂♂	1	0.1	2	0.9	—	—	3	0.3
	♀♀	2	0.3	—	—	1	1.1	3	0.3
	♂♂ + ♀♀	3	0.2	2	0.5	1	0.5	6	0.3
Os incae tripartitum	♂♂	3	0.4	2	0.9			5	0.5
	♀♀	1	0.2	1	0.5			2	0.2
	♂♂ + ♀♀	4	0.3	3	0.7			7	0.4
Ossa wormiana	♂♂	89	13.1	44	20.3	20	16.5	153	15.0
	♀♀	100	15.4	30	14.0	13	13.9	143	15.0
	♂♂ + ♀♀	189	14.3	74	17.4	33	15.2	296	15.0
Sutura metopica	♂♂	36	5.3	16	7.4	5	4.0	57	5.6
	♀♀	40	6.1	19	9.1	3	3.2	62	6.5
	♂♂ + ♀♀	76	5.7	35	8.2	8	3.7	119	6.0
Összesen — Total	♂♂	177	24.5	79	36.4	34	27.4	290	28.5
	♀♀	183	28.2	75	36.2	21	22.6	279	28.4
	♂♂ + ♀♀	360	27.1	154	36.3	55	25.3	569	28.8

teknél (1,4%) figyelhettem meg. A százalékos gyakoriság átlagos megoszlásában az említett anatómiai variációkat sorrendileg követi az *Os incae proprium* (1,9%, 3,8%, 3,2%), továbbá az *Os epiptericum* (2,9%, 5,4%, 2,8%) és a *Sutura metopica* (5,7%, 8,2%, 3,7%). A legnagyobb százalékos gyakoriságot az *Ossa wormiana* esetében tapasztaltam (14,3%, 17,4%, 15,2%).

Ezek után vizsgáljuk meg, hogy a hazai szériákon észlelt anatómiai variációk összesített százalékos gyakoriságai hogyan viszonylanak az egyes szerzők ide vonatkozó megfigyeléseivel.

Az *Os bregmaticum* százalékos gyakorisága 0,4%, ami viszonylag megegyezik AUGIER (1931) által közölt GRUBER (0,5%), valamint COMAS (1960) adataival (0,1—4,8). A fenti szerzők sem tartják ezt az anatómiai variációt gyakorinak.

Az *Os incaea*-nek (proprium, bipartitum, tripartitum) előfordulási gyakorisága (2,4%, 0,3%, 0,4%) kevesebb mint ROGINSZKIJ (1955) 10%-os és COMAS (1960), 3,9—6,8%-os megállapításai, de közel áll az ANOUTCHIN, BARTELES és RUSSEL adatainak (0,0—29,6%) alsó határaihoz (MARTIN 1928).

Az *Os epiptericum* százalékos gyakoriságára vonatkozó megfigyeléseim (3,8%) a COMAS (1960), adataihoz állnak a legközelebb (2,7—12,6%), az arányok kisebbek a MARTIN (1928) által közölt ANOUTCHIN adatainál (6,0—36,8%) és lényegesen eltérnek a ROGINSZKIJ-étől (30%).

A *Sutura metopica*-nak a hazai vonatkozású vizsgálataim szerint a százalékos előfordulása 6,0%, ami viszonylag egyezik, illetve nem mutat lényeges eltérést ROGINSZKIJ (1955) 1—9%, COMAS (1960) európaiak: 7,7% és URISON (1960) 8,1%-os adataihoz viszonyítva.

Az *Ossa wormiana* százalékos gyakorisága a hazai szériák átlagában a legnagyobb (15,0%). Kiemelve viszont egy-két lelőhely koponyaanyagát, mint pl. Ártánd és Szebény, a részarány (30%, 30%) közel megegyezik RÜCSKOV (1969) adataival (32%); sőt a káli (52%), környei (71%) és sárbogárdi (77%) szériák esetében jóval meghaladja azokat. Így végeredményében felvetődik a kérdés, hogy helyes-e az *Ossa wormiana*-nak az egyes szerzők által „anomáliának” való titulálása?

A hazai avar, Árpád- és középkori szériákon megfigyelt és a megelőzően tárgyalt anatómiai variációknak a fenti korok szerinti részarányainak megoszlását nézve, megállapíthatjuk, hogy azok között lényeges százalékos gyakorisági eltérés nem mutatkozik. Az avar, és középkori leletanyagokon az anatómiai variációk részaránya közel egyenlő (27,1%, 25,3%), az Árpád-koriaknál viszont valamivel több (36,3%).

Befejezésül nézzük meg a *nemi differenciálódás* kérdését az egyes anatómiai variációk gyakoriságával kapcsolatban. COMAS (1960) a *Sutura metopica* előfordulásának arányaiban nem észlelt szexszuális differenciálódást. L. BORTYÁN (1972) az oroszvári honfoglalás-, Árpád-kori anyagon végzett megfigyelései alapján megjegyzi, hogy az *Ossa wormiana* zömmel a női koponyákon található, de hozzáteszi, hogy e jelenség okát a kis esetszám miatt (férfiak: 22, nők: 24) egyértelműen meghatározni nem lehetett.

A hazai szériákon végzett megfigyeléseim a megelőzően tárgyalt valamennyi anatómiai variációra vonatkozóan a COMASnak (1960) a *Sutura metopica*-ra vonatkozó észrevételeit támasztja alá, mivel azoknál a százalékos gyakoriság vonatkozásaiban szembetűnő nemi differenciálódás nem mutatkozott.

Az avar, Árpád- és középkori szériáknál az egyes anatómiai variációk százalékos gyakoriságainak sorrendjében és számszerűségében mind a férfiaknál, mind a nőknél lényeges eltérés nem mutatkozik. Ezt tükrözik az összesített eredmények is, melyek szerint a férfi és női avar kori (24,5%, 28,2%), Árpád-kori (36,4%, 36,2%) és középkori (27,4%, 22,6%) szériákon észlelt anatómiai variációk részarányai közel egyezők.

Mindhárom korból származó férfi és női leleteket egybevetve, a vizsgált anatómiai variációk százalékos gyakoriságainak vonatkozásaiban a két nem közötti egyezés még inkább szembetűnő (férfiak: 28,5%, nők: 28,4%).

- AUGIER, M. (1931): Squelette céphalique. — *Traité d'anatomie humaine I*; 146—663.
- BÁTAI, E. (1952): A váchartyáni avar temető csontvázleleteinek embertani vizsgálata. — *Ann. Hist.-nat. Mus. Nat. Hung.* 2; 213—224.
- BOTTYÁN, L. O. (1968): The outlines of an anthropological reconstruction of the cemetery (XI—XV c.) at Sopronbánfalva, West Hungary. — *Anthr. Hung.* 8; 97—120.
- (1972): Az oroszvári X—XI. századi népesség embertani vizsgálata. — *Anthr. Hung.* 11; 83—136.
- COMAS, J. (1960): *Manual of Physical Anthropology.* — Thomas, Springfield p. 372—378.
- DEZSŐ, GY.—ÉRY, K. K.—HARSÁNYI, L.—HUSZÁR, GY.—NEMESKÉRI, J.—NOZDROVICZKY, SZ.—THOMA, A.—TÓTH, T.—WENGER, S. (1963): Die spätmittelalterliche Bevölkerung von Fonyód. — *Anthr. Hung.* 6; 1—165.
- ÉRY, K. K. (1966): The osteological data of the 9th century population of Sárbogárd on the basis of archaeological and anthropological data. — *Alba Regia, Ann. Musei Stephani Regis* 8—9; 93—147.
- (1970): Anthropological studies on a tenth century population at Kál, Hungary. — *Anthr. Hung.* 1—2; 9—62.
- GYENIS, GY. (1966): Die Untersuchung des anthropologischen Materials des Vácer Gräberfeldes aus den VIII—IX. Jahrhunderten. — *Ann. Univ. Sci. Budapestinensis de R. Eötvös Nom., Sectio Biol.* 9—10; 151—188.
- LEBZELTER, V. (1957): Beschreibung der Skelettreste von Tiszaderzs. — *Crania, Hung.* 2; 3—59.
- LIPTÁK, P. (1951): Étude anthropologique du cimetière avare d'Áporkaiürbőpuszta (comune de Bugyi). — *Ann. Hist.-nat. Mus. Nat. Hung.* 1; 232—259.
- (1955): Recherches anthropologiques sur les ossements Avars des environs d'Üllő. Description des ossements. — *Acta. Arch. Hung.* 6; 305—314.
- (1967): A nádudvar-töröklaományi X—XI. századi temető antropológiai vizsgálata. — *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve*, 179—195.
- LIPTÁK, P.—MARCSIK, B. A. (1966): Szeged-Kudomb avar kori népességének embertani vizsgálata. — *Anthrop. Közl.* 10; 13—55.
- LIPTÁK, P.—NEMESKÉRI, J.—SZŐKE, B. (1954): Le cimetière du XIe siècle de Képuszta. La description des découvertes. — *Acta. Arch. Hung.* 3; 205—279.
- LOTTERHOF, E. (1970): Anthropological investigation of the skeletal material from the cemetery at Röske-Kószó farm from the 14—15th centuries. — *Acta Biol. Szeged.* 17; 221—229.
- MALÁN, M. (1952): Zur Anthropologie des langobardischen Gräberfeldes in Várpalota. — *Ann. Hist.-nat. Mus. Nat. Hung.* 3; 257—275.
- MARTIN, R. (1928): *Lehrbuch der Anthropologie II.* — Fisher, Jena. p. 579—1182.
- NEMESKÉRI, J.—DEÁK, M. (1956): A Mohács-Cselei XIV—XV. századi temető népességének embertani elemzése. — *Arch. Ért.* 83; 52—65.
- ROGINSZKI, JA. JA.—LEVIN, M. G. (1955): *Osznovü antropologii.* — Izd. MGU. Moszkva p. 77—80.
- RÜCSKOV, Y. G. (1969): *Antropologia i genetica izolirovannüch populacij.* — Moszkva p. 69—79.
- TÓTH, T. (1961): Mogilnik I. avarskogo vremeni v s. Szebény (VIII. v.). Paleoantropologicseskij ocserk. — *Ann. Hist.-nat. Mus. Nat. Hung.* 53; 571—613.
- (1962): Le cimetière de Csákberény provenant des débuts de l'époque avare (VIe et VIIe siècles). Esquisse paléoantropologique. — *Ann. Hist.-nat. Mus. Nat. Hung.* 54; 521—549.
- (1964): The German cemetery of Hegykő (VI. c.). A paleoanthropological sketch. — *Ann. Hist.-nat. Mus. Nat. Hung.* 56; 529—558.
- (1971): The cemetery of Környe (6th—7th c.). A paleoanthropological sketch. — *Studia Arch.* 5; 153—184.
- URISON, M. I. (1960): Contribuție la studiul metopismului. — *Probleme de Anthropologie.* — București. 5; 7—18.
- WENGER, S. (1953): L'anthropologie du cimetière de Jánoshida-Tótképuszta. — *Ann. Hist.-nat. Mus. Nat. Hung.* — 4; 231—244.
- (1955): Szentes-Kaján népvándorláskori népességének embertani típusai (VII—VIII. szd.). *Ann. Hist.-nat. Mus. Nat. Hung.* 6; 391—410.
- (1966): Anthropologie de la population d'Előszállás-Bajcsihegy provenant des temps avares. — *Anthr. Hung.* 7; 115—206.
- (1968): Data to the anthropology of the Avar period population of the Transdanubia (The anthropology of the Avar period cemetery at Kékesd.). — *Anthr. Hung.* 8; 59—96.

- (1970): Data to the anthropology of the early Árpadian age population of the Balaton Area (The anthropology of the XI—XII c. cemetery at Zalavár-Kápolna). — *Anthr. Hung.* 9; 63—145.
- (1971): Contributions a l'anthropologie de la population hongroise du Moyen Age. — *Anthr. Hung.* 10; 91—158.
- (1972): Anthropological examination of the osteological material deriving from the Avar period cemetery at Tiszavasvár (Hungary). — *Anthr. Hung.* 11; 5—81.
- (in press): Dél-dunántúl avar kori népességének embertani problémái.
- (manusc.): Az Alattyán-Tuláti avar kori temető embertana.
- (manusc.): Fészlerlakpuszta dél-dunántúli avar kori népességének paleoantropológiája.
- (manusc.): Újabb dunántúli népvándorláskori csontvázletek embertani vizsgálata (Keszthely-Belváros).

ANATOMICAL VARIATIONS IN SOME PALAEOANTHROPOLOGICAL FINDS FROM HUNGARY

by S. Wenger

(Summary)

The author comprehensively assesses certain anatomical variations serving the purpose of palaeobiological reconstruction on skulls from 31 sites in the Avar, Arpadian and medieval palaeoanthropological series of Hungary and compares them with results referring hereto of other authors.

In the course of his examinations he took the anatomical variations *Os apicis*, *Os bregmaticum*, *Os incae* (proprium, bipartitum, tripartitum), *Ossa wormiana*, *Sutura metopica* occurring in the skeletal finds of the relatively great number of Avar, Arpadian and medieval cemeteries uncovered in the territories east of the river Tisza, in those of the region between the rivers Danube and Tisza as well as in Transdanubia and their percentual frequency for a basis. In the analysis he included those series about which the authors of earlier studies published the data needed for the present examination. He grouped the anatomical variations observed in examinations on the skulls of 1967 adults according to archaeological periods (Table 1).

In finds dating from each of the three periods he could observe the lowest percentual frequency in the case of *Os bregmaticum* as well as *Os incae* bipartitum and/or tripartitum and *Os apicis*. In the average distribution of percentual frequency the said anatomical variations are followed in order by *Os incae* proprium further by *Os epipterium* and the *Sutura metopica*. The highest percentual frequency he observed with the *Ossa wormiana*.

As to the question of sexual differentiation, the author finds that in the Avar, Arpadian and medieval series no essential difference in the order of percentual frequency of the single anatomical variations is to be found either in the males or in the females.

He compares the results mentioned above with the data of other authors referring to the subject, and finds them to be in good agreement in most of the cases.

A szerző címe: DR. WENGER SÁNDOR
 Author's address: 1062 Budapest, Bajza u. 39.
 TTM Embertani Tára

A KORSZERŰ MŰVELTSÉGHEZ KEVÉS

HA CSAK SAJÁT SZAKTERÜLETÜNK EREDMÉNYEIT ISMERJÜK!

A MAGYAR TUDOMÁNY MINDEN TUDOMÁNYÁG KÖZÖS FÓRUMA

Ezt bizonyítja az alábbi válogatás az 1973-as évfolyamból:

— közérdekű cikkek:

- országos szintű távlati kutatási tervekről
- a tudományos-technikai forradalom kérdéseiről
- a tudományágak hazai helyzetéről
- a matematika modern fejezeteiről
- a tudománypolitika és tudományszervezés időszerű kérdéseiről
- a környezetvédelemről
- a városrendezésről stb.

— viták:

- a nyelvészeti strukturalizmusról
- a fiatal kutatók helyzetéről
- a hazafiság és internacionalizmus kérdéséről

— akadémiai hírek:

- a közgyűlésről
- az MTA újságjairól
- tudományos Pályadíjakról
- a kutatóintézeteket érintő fontos rendelkezésekről

— megemlékezések

— könyvbírálatok

— körkép a hazai tudományos könyvkiadásról

A MAGYAR TUDOMÁNY

megjelenik évente 12 számban.

Évi előfizetési ára: 60,— Ft.

Megrendelhető az Akadémiai Könyvesboltban (1052 Budapest, Váci utca 22) vagy az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztályán (1363 Budapest, Alkotmány utca 21.)

Új köntösben, új tartalommal jelenik meg a

BIOLOGIAI KÖZLEMÉNYEK

új nevén

BIOLOGIA

Szerkesztő:

CSABA GYÖRGY

Cikkek a BIOLOGIA 1974. 1. számából:

Szentágothai János: A jövő elméleti biológiájának egy ágazata:
a teoretikus neurobiológia

Csaba György: Az endokrinológia "perifériája"

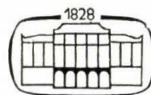
Balázs András: Az endogén mitózis-szabályozás

Gánti Tibor: Az örökítő anyag molekuláris szerkezetének általános
levezetése

Lugosfalvi Ervin: Az elméleti biológiáról

Megjelenik évente két füzet

Előfizethető: az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztályán
1052 Budapest, Alkotmány utca 21.

AKADÉMIAI KIADÓ
Budapest

ÚJABB EREDMÉNYEK A BIOLÓGIAI KUTATÁSOK TERÜLETÉN

Az Akadémiai Kiadó folyóiratai

ÁLLATTANI KÖZLEMÉNYEK

A Magyar Biológiai Társaság Állattani Szakosztályának folyóirata
Szerkesztő: ANDRÁSSY ISTVÁN

A folyóirat olyan tudományos értékű zoológiai cikkeket közöl, melyeket a szerzők a Szakosztály ülésein bemutattak. A közlemények felölelik az állattan minden ágát általános állattan, rendszertan, szervezettan, ökológia, ősellattan stb.).

Megjelenik évente egy kötet 4 füzetben. Évi előfizetési ára: 30,— Ft

ANTHROPOLOGIAI KÖZLEMÉNYEK

A Magyar Biológiai Társaság Anthropologiai Szakosztályának folyóirata
Szerkeszti: NEMESKÉRI JÁNOS

Általános, történeti és ethnikai embertani, valamint populációgenetikai kutatásokról közöl önálló tanulmányokat, ismertetéseket, híryanagot.

Megjelenik évente egy kötet 2 füzetben. Évi előfizetési ára: 30,— Ft

BOTANIKAI KÖZLEMÉNYEK

A Magyar Biológiai Társaság Botanikai Szakosztályának közleményei
Szerkeszti: SIMON TIBOR és MARÓTI MIHÁLY

A botanika összes ágára kiterjedő cikkeket közöl, beszámol a Szakosztály tudományos előadásairól, nemzetközi kongresszusokról, ismerteti a legújabb szakkönyveket.

Megjelenik évente egy kötet 4 füzetben. Évi előfizetési ára: 48,— Ft

BIOLÓGIA

Elméleti és kísérleti biológiai folyóirat

Szerkeszti: CSABA GYÖRGY

Beszámoló a legújabb hazai biológiai kutatások eredményeiről, elméleti tanulmányok, irodalmi áttekintések, könyvismertetőik, kongresszusi beszámolók a következő tárgykörökben: elméleti és molekuláris biológia, cytológia, genetika, ontogenetika, filogenetika

Megjelenik évente egy kötet 2 füzetben · Évi előfizetési ára: 30,— Ft

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BIOLÓGIAI TUDOMÁNYOK OSZTÁLYÁNAK KÖZLEMÉNYEI

Szerkeszti: BALOGH JÁNOS

Az Osztály tudományos eredményei, akadémiai nagygyűlések előadásai és vitaanyaga, hazai szimpóziumok, konferenciák anyaga olvasható a lapban.

Megjelenik évente egy kötet 4 füzetben · Évi előfizetési ára: 60,— Ft

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója. — Műszaki szerkesztő: Sós Attila
A kézirat nyomdába érkezett: 1974. VI. 21. — Terjedelem: 22,4 (A/5) ív
74.670 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

TARTALOM — CONTENTS

<i>Köszöntjük a 60 éves Lipták Pált és Nemeskéri Jánost!</i>	3
 Eredeti közlemények — Original investigations	
ANGEL, J. L.: Patterns of fractures from neolithic to modern times	9
<i>Csonttörések módjai a neolitikumtól napjainkig</i>	18
B. BODZSÁR ÉVA: Szemszín, hajszín és menarchekor a székesfehérvári leányoknál	19
<i>Eye colour, hair colour and the age of menarche among girls of Székesfehérvár</i>	27
L. BOTTYÁN OLGA: A csontos szájpad (palatum) vizsgálatának eredményei	29
<i>Results of examinations of the bony palate</i>	34
BUGYI BALÁZS: Az első magyar antropológiai könyvről	35
<i>Über die erste ungarische Anthropologie aus dem Jahre 1833</i>	40
EIBEN OTTÓ—SÁNDOR GYULA—LÁSZLÓ JÁNOS: Turner-szindrómások testalkata	41
<i>The physique of patients suffering from Turner's syndrome</i>	47
ÉRY KINGA: A spondylolisthesis gyakorisága egy avar kori populációban	49
<i>Frequency of spondylolisthesis in a 6th century population from Yugoslavia</i>	54
FARKAS GYULA: Neolitikus leletek Vésztő—Mágori-halom lelőhelyről	55
<i>Neolithische Funde vom Fundort Vésztő—Mágori-halom</i>	64
GRIMM, H.: Verletzungsspuren an männlichen und weiblichen Menschenresten und ihre Beziehung zum gegenwärtigen Sexualdimorphismus des Skelettes	65
<i>Sérülési nyomok férfi és női csontmaradványokon és kapcsolatuk a csontváz jelenkori nemi dimorfizmusához</i>	68
GYENIS GYULA: A négyujjasredő és a Sidney-redő gyakorisága néhány magyarországi populációban	69
<i>The frequency of the simian crease and of Sidney crease in some populations from Hungary</i>	77
HARSÁNYI LÁSZLÓ—SANTORA ZSÓFIA: Adatok a csontszöveti fehérjék vizsgálatához	79
<i>Data to the examination of bone tissue proteins</i>	89
HOWELLS, W. W.: The population of Zalavár: a problem in cranial variation	91
<i>Zalavár népessége: a kraniális variáció egy problémája</i>	96
HUSZÁR GYÖRGY: Az abrasio dentium fiatal korban	97
<i>Die Abrasio dentium im Jugendalter</i>	103
KÁDÁR PÁL—VÉLI GYÖRGY: Az akceleráció szakaszosságáról	105
<i>On the periodicity of acceleration</i>	111
KELEMEN ANDRÁS: Pszichológiai tesztvizsgálatok lehetősége az etnikai antropológiai kutatásokban. Az IT-teszt	113
<i>The feasibility of psychological tests in ethnic-anthropological research. The IT-test</i>	119
KRETZOI MIKLÓS: Az emberréválás útján	121
<i>Towards hominization</i>	128
LENGYEL IMRE: A véletlen befolyásának értelmezése párhuzamos (régészeti, morfológiai és kémiai) vizsgálatok esetében	129
<i>Interpretation of the influence of random concordances in case of parallel (archaeological, morphological and chemical) examinations</i>	133

LOTTERHOF EDIT: Megjegyzések az Árpád-kor antropológiájához	135
<i>Comments on the anthropology of the Arpadian age</i>	139
MARCSIK ANTÓNIA: Újabb adatok a honfoglaló magyarok embertanához	141
<i>Recent data to the anthropology of the conquering Hungarians</i>	148
NECRASOV, O.—CRISTESCU, M.: Sur la durée de la vie de quelques populations anciennes de Roumanie	149
<i>Néhány korai populáció élettartama Romániában</i>	157
PAPP MIKLÓS: Az emberi bilaterális variáció egyik esetének (kézkulcsolás) tanulmányozása a benki mintában	159
<i>Study of a case of human bilateral variation (hand-clasping) in a sample from the village Benk</i>	165
SCHULER DEZSŐ—FEKETE GYÖRGY—KRAUSE IZABELLA—FISCHER JÁNOS—BENE BÉLA—TELEGDI LÁSZLÓ: A leukémia és a rosszindulatú daganatos betegségek gyakorisága különböző betegcsoportok rokonságában	167
<i>The frequency of leukaemia and other malignant diseases among the relatives of children with non-malignant diseases</i>	173
SCHWIDETZKY, I.: Neue Aspekte des Brachycephalisationsproblems	175
<i>A brachycephalizáció problémájának új aspektusai</i>	181
STLOUKAL, M.: Palaeodemographical analysis of cremation cemeteries	183
<i>Hamvasztásos urnatemetők paleodemográfiai analízise</i>	188
M. SZILÁGYI KATALIN: Túrricse népességének fontosabb antropometriai jellemzői	191
<i>Some anthropologic characteristics of the population in the village Túrricse</i>	197
VLČEK, E.: Anwendung von zwei Methoden der forensischen Medizin zur Altersbestimmung in der Paläoanthropologie	199
<i>A törvényszéki orvostan két módszerének alkalmazása a paleoantropológiában az életkor meghatározására</i>	209
WALLNER EMIL—HATTYASY DEZSŐ: A fogazat cariesviszonyainak alakulása Ivádon ...	211
<i>The trends of dental caries at Ivád</i>	217
WALTER, H.: Gedanken zur geographischen Variabilität der menschlichen Körperform	219
<i>Gondolatok az emberi testforma földrajzi variabilitásáról</i>	226
WENGER SÁNDOR: Anatómiai variációk magyarországi paleoantropológiai leleteken	229
<i>Anatomical variations in some palaeoanthropological finds from Hungary</i>	233